

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی

دوره سوم، سال ششم، شماره سوم و چهارم، پاییز - زمستان ۱۴۰۰ [انتشار: تابستان ۱۴۰۲]

سرسخن: بسی رنج درین سال سی / به احیای گنجینه پاریس • باقابه، پاتابه، پاتاره / علم‌نرف ساقی • یادداشت‌های شاهنامه‌شناسی (۳) / ابوالفضل غلصی • یادگار حضور امام رضا در مسجد جامع ساوه / صادالدين شيخ المکماي • رساله نخبة الوزراء تأليف نصرالله دمازندى / قاسم قرب • استدراکاتی بر مقدمه چاپ عکسی تاریخ سیستان (۲) / حمیدرضا بابک / سلمان، اثر سزی • دمنیان / دوشیان / دمنی / دومی / ج. ط. زند (سروش) • دیوان قزخی سیستانی با کتابت عبرت نایینی و حواشی ملک‌الشعراء بهار / محمود عالی‌پور • کتابه چهل‌ستون شاه عباس، سروده محمد بیگ فرصت / لافله بوجار • تصحیح قصیده بازمانده از شعوری کاشانی در جنگ ابن‌خاتون / علی کلمی • واژه «لُخْم» / محسن ناکرالمصنی «بونده» • آیا کتاب گشایش و زهائش نوشته ناصر خسرو است؟ / محمدرضا توکلی صابری • نقلی بر تصحیح کتاب بدایع اللوح / میلاد یگدلو • نقلی بر تصحیح کلیات عبید زاکانی به تصحیح محمدجعفر محجوب / محسن تریفی ضمیر • نگاهی به کتاب اقلیم مکتوب خدا / ریحانه بهبودی • پیشنهادی در جهت ساماندهی پایان‌نامه‌های حوزه تصحیح / سید محمدرضا ابراروسل • آثار مصطفی عالی اقلندی / نصرانه صالحی • آنگ فلدزیویچ آکیموشکین (۱۷ فوریه ۱۹۲۹ - ۳۱ اکتبر ۲۰۱۰) / الکسی غیسانولین، ترجمه: محمادین کیوانی • گنج زری بود در این خاکدان؛ در گرمی داشت یاد و نام ی. ت. پ. دیروین (۱۹۳۱-۲۰۲۳) / علیرضا سیدغراب • نقلی بر نوشته علیرضا هاشمی زاهد درباره چاپ اخیر منظومه صراط‌المخط / علی صفوی آوندله

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
مطبع: مرکز اسناد و کتابخانه ملی
تهران - خیابان انقلاب
پلاک ۱۱۸۲

۹۶ - ۹۷

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون،
نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی

دوره سوم، سال ششم، شماره سوم و چهارم
پاییز - زمستان ۱۴۰۰ [انتشار: تابستان ۱۴۰۲]

صاحب امتیاز:

مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب

مدیر مسئول و سردبیر: اکبر ایرانی

معاون سردبیر و سرویراستار: مسعود راستی‌پور

مدیر داخلی: یونس تسلیمی پاک

طراح جلد: محمود خانی

چاپ دیجیتال: میراث

نشانی مجله:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و
ابوریحان، ساختمان فروردین (شماره ۱۱۸۲)، طبقه دوم.

شناسه پستی: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲

دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.ir
gozresh@mirasmaktoob.ir

بها: ۶۰۰،۰۰۰ ریال

روی جلد: نگاره‌ای از کعبه در دستنویسی از شهنامه
سلطان سلیم، به شماره ۳۵۹۵ در مجموعه احمد ثالث
در کتابخانه موزه طویقایی سرایی، بی‌تاریخ. نسخه به
رسم خزانه کتب مرادخان بن سلیم خان (حک ۹۸۲ -
۱۰۰۳ ق) و در همین دوره کتابت شده‌است.

فهرست

سرخن

بسی رنج بردم درین سال سی / به احیای گنجینه پارسی ۵-۶

بستار

بافتابه/ بافتابه/ بافتاوه / علی‌اشرف صادقی ۷-۸

یادداشت‌های شاهنامه‌شناسی (۳) / ابوالفضل خطیبی ۹-۱۵

یادگار حضور امام رضا در مسجد جامع ساوه / عمادالدین شیخ‌الحکامی ۱۶-۱۸

رساله نخبة الوزراء تألیف نصرالله دماوندی / قاسم قریب ۱۹-۲۶

استدراکاتی بر مقدمه چاپ عکسی تاریخ سیستان (۲) / حمیدرضا (بابک) سلمانی؛ آرش سزی ۲۷-۲۹

دمنیان/ دومیان/ دمنی/ دومی / ج. ط. نژاد (سروش) ۳۰-۳۱

دیوان فرخی سیستانی با کتابت عبرت نائینی و حواشی ملک‌الشعراء بهار / محمود علی‌پور ۳۲-۴۱

کتابچه چهل ستون شاه عباس، سروده محمد بیگ فرصت / فاطمه بوجار ۴۲-۴۸

تصحیح قصیده بازمانده از شعوری کاشانی در جنگ ابن‌خاتون / علی کاملی ۴۹-۵۲

واژه «رُخْم» / محسن ذاکرالحسینی «پزند» ۵۳-۵۷

آیا کتاب گشایش و رهایش نوشته ناصر خسرو است؟ / محمدرضا توکلی صابری ۵۸-۶۳

نقد و بررسی

نقدی بر تصحیح کتاب بدایع المُلح / میلاد بیگلر ۶۴-۷۸

نقدی بر تصحیح کلیات عبید زاکانی به تصحیح محمدرضا جعفری / محسن شریفی صبحی ۷۹-۸۳

نگاهی به کتاب اقلیم مکتوب خدا / ریحانه بهبودی ۸۴-۹۲

پژوهش‌های دبایق

پیشنهادی در جهت سامان‌دهی پایان‌نامه‌های حوزه تصحیح / سید محمدرضا ابن‌الرسول ۹۳-۱۰۵

ایران در متون و منابع عثمانی (۳۴)

آثار مصطفی عالی افندی / نصرالله صالحی ۱۰۶-۱۰۸

آشنایی با نسخ‌نشان و متن پژوهان (۶-۷)

اَلِگ فدر وِیچ اَکیموشکین (۱۷ فوریه ۱۹۲۹ - ۳۱ اکتبر ۲۰۱۰) / الکسی خیسما تولین؛ ترجمه: مجدالدین کیوانی ۱۰۹-۱۱۳

گنج زری بود در این خاکدان؛ در گرامی‌داشت یاد و نام ی. ت. پ. دبروین (۱۹۳۱-۲۰۲۳) /

علی‌اصغر سید غراب ۱۱۴-۱۲۳

دبارة نسخه‌های پیشین

نقدی بر نوشته علیرضا هاشمی نژاد در باره چاپ اخیر منظومه صراط‌الخط / علی صفری آق‌قلعه ۱۲۴-۱۳۰

دکتر شهرام آزادیان

(هجدهم آذر ۱۳۵۲ - بیست و دوم تیر ۱۴۰۲)

درگذشت ناگهانی دکتر شهرام آزادیان، استاد دلسوز گروه ادبیات فارسی دانشگاه تهران، موجب دریغ و افسوس بسیار شد و همکاران و شاگردان او را در اندوهی گران فرو برد. گزارش میراث خود را در غم ایشان شریک می‌داند و برای خانواده و دوستان او آرامش و بردباری آرزو می‌کند.
یادش گرمی و روانش قرین آرامش باد.

بلیانی، ۱۳۸۹، ۴: ۲۲۳۳

آنچه در گفتار اوحدی بلیانی اهمیّت دارد اشاره اوست به همین قصیده‌ای که اینک به تصحیح آن می‌پردازیم؛ چنان‌که در ادامه احوال شعوری آورده است: «... چنان‌چه قصیده‌ای [متن: قصیده] هر مصرع تاریخ مکرّر گفته...» (همانجا). از میان تمامی منابع احوال شعوری، تنها همین عرفات العاشقین به وجود قصیده مذکور اشاره کرده است. ضمناً اشاره اوحدی به این قصیده می‌رساند که قصیده ماده تاریخ شعوری از شهرتی برخوردار بوده است. درباره قصیده و ماده تاریخ‌سرای شعوری، تذکره‌های حاوی شرح احوال او عموماً از مهارتش نوشته‌اند. برای مثال تقی کاشانی نوشته است:

و الحق در اکثر اقسام شعر مهارت و قدرت پیدا کرده، به‌تخصیص اسلوب تاریخ و قصیده... (تقی کاشانی، ۱۳۸۴: ۵۱۹)

مؤلف صبح گلشن نیز در این باره می‌آورد: «... در تاریخ‌گویی مهارت تامّه داشت» (بهوپالی، بی‌تا: ۲۲۴). محمد مظفر حسین صبا نیز در روز روشن همین جمله را آورده است (صبا، ۱۳۴۳: ۴۲۴). نصرآبادی قصاید شعوری را ندیده، اما درباره آن مطلبی آورده و معلوم می‌شود که قصاید او بسیار و مشهور بوده است (نصرآبادی، بی‌تا: ۲۹۵).

درباره ماده تاریخ‌سازی در دوره صفوی

ذیح‌الله صفا درباره ماده تاریخ‌سازی در قرون دهم تا دوازدهم می‌نویسد: «از آغاز تا پایان این عهد ماده تاریخ‌هایی چنانکه در دو سه قرن پیش‌تر معمول شده بود، ساخته می‌شد و همه شاعران خاصّه آن گروه که در دربارها یا در خدمت صاحبان قدرت و مقام به سر می‌بردند، به مناسبت‌های گوناگون قطعه‌هایی حاوی تاریخ واقعه به حساب ابجدی می‌ساخته‌اند.» (صفا، ۱۳۶۲: ۵/۶۲۶). بنا بر گفته صفا، برخی ماده تاریخ‌های ساخته‌شده از شاهکارهای شاعری این قرون به شمار می‌رود، مانند قطعه‌ای که میرحیدر معنایی (د. ۱۰۲۵ق) در تاریخ جلوس و وفات شاه اسماعیل دوم سروده است (همان: ۶۲۷؛ نصرآبادی، بی‌تا: ۴۷۶). در تذکره نصرآبادی فصلی به ذکر ماده تاریخ‌ها و معنیات

تصحیح قصیده بازمانده از شعوری کاشانی در جنگ ابن خاتون

علی کاملی

دانشجوی کارشناسی زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت دبیر سنندج
alikalimi1360@gmail

احوال و اشعار شعوری کاشانی

شعوری کاشانی از شاعران قرن یازدهم هجری است. نام و نسب وی در تذکره‌ها نیامده و گویا شعوری تخلص اوست. مولد او را کاشان نوشته‌اند و گفته‌اند شاگرد محتشم کاشانی بوده است، اما تقی کاشی که هم‌شهری شاعر نیز هست، او را مقلد محتشم می‌داند نه شاگرد او. تعداد اشعار شعوری را شش هزار بیت اعم از قصیده و غزل و مثنوی و قطعه و رباعی و ماده تاریخ نوشته‌اند. از آثار شعوری، جز اشعار پراکنده تذکره‌ها، تنها یک نسخه به شماره ۳۲۸۰ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نگهداری می‌شود که شامل چند قطعه و رباعی و دو مثنوی «مونسی اخیار» و «مهر و وفا»ی اوست (منزوی، ۱۳۵۰: ۳/۲۳۸۰). دو مثنوی اخیر به کوشش حسین قربان‌پور آرنی تصحیح و منتشر شده است (شعوری، ۱۳۸۹).

احوال و مقداری از اشعار شعوری کاشانی در این تذکره‌ها آمده است: تذکره نصرآبادی، خلاصه الاشعار، عرفات العاشقین، روز روشن، صُحف ابراهیم، و صبح گلشن (برای تفصیل زندگانی شاعر، رک. قربان‌پور آرنی، ۱۳۹۲). قربان‌پور آرنی که به سال ۱۳۹۲ مقاله‌ای نیز درباره منظومه مهر و وفای شعوری نوشته، زندگی‌نامه او را از تذکره‌ها بیرون کشیده، اما از تذکره عرفات العاشقین غافل مانده است. مؤلف عرفات درباره شعوری می‌نویسد:

مولانا شعوری کاشی از شاگردان مولانا محتشم است. قدرت تمام در فنون سخن خصوصاً تاریخ دارد... (اوحدی

این دستنویس حالتی خلاصه‌گونه داشته‌باشد، زیرا از ۱۷۷ رساله‌ای که در جامع ابن‌خاتون دیده‌می‌شود، تنها ۳۷ رساله را در بر می‌گیرد.

[متن قصیده]

قصیده مولانا شعوری کاشانی که هر مصرع آن موافق تاریخ ۹۹۵ هجرت نویست، در جلوس نواب کامیاب عباس پادشاه

مژده کز قُرب حاکم متعال
خالق ملک و مال، جلّ جلال
شاه کامل، پناه ملت و دین
شمس وهّاج دولت و اقبال
زیب فرهنگ و نیر دانش
بحر عقل، آفتاب اوج کمال
والی جم‌نشان باستیلا
پادشاه جهان باستقلال^۱
شاه عباس، شاه [....] ک^۲
که بود با عطایش، استعجال
ملک صاحب‌اقتدار زمان
گشت با عزّ و عدل و جاه و جلال
آن که بی‌جود اوست، نجم دلش
تابد اندر هزار گونه وبال
وآن که بر درگهش مکیں نبود
نعمتش باد پایمال زوال
این نکو بین که ناورد طاقت
جلد او هزار رستم زال

۱. با ضبط کلمه «استقلال» حساب ابجد بیت ۹۹۶ می‌شود. نزدیک‌ترین صورت به ابجد ۹۹۵ همین است و با تغییر کلمه پایانی به هر کلمه دیگر، حاصل حتی نزدیک به این عدد نیست.
۲. بخشی از مصراع محو شده است.

اختصاص یافته که رونق این دو گونه شعری را در دوره صفوی می‌رساند (نصرآبادی، بی‌تا: ۴۶۸ به بعد). چنان‌که صفا در ادامه بحث ماده تاریخ‌ها می‌آورد، این ماده تاریخ‌ها اکثراً در قالب قطعه و مثنوی [و ایضاً رباعی] سروده می‌شده (صفا، ۱۳۶۲: ۶۲۷/۵) و ماده تاریخ در قالب قصیده - که به تصریح تذکره‌ها شعوری در آن خبره بوده - کمیاب است. قصیده بازمانده از شعوری کاشانی از چند نظر مهم است: نخست این‌که فعلاً تنها قصیده باقی‌مانده از او به شمار می‌رود؛ دیگر آن‌که این قصیده از نمونه‌های بارز تکلفات شاعران در ماده تاریخ‌سازی در عصر صفوی به شمار می‌رود و مهم‌تر آن‌که این ماده تاریخ در قالب قصیده سروده شده است.

نسخه حاوی قصیده

قصیده شعوری کاشانی به شیوه ماده تاریخ سروده شده و از هر مصرع آن به حساب ابجد عدد ۹۹۵، که تاریخ جلوس شاه عباس اول است، به دست می‌آید. این قصیده در برگ ۲۲۴ از جنگی محفوظ است که جامع آن، طبق گفته فهرست‌نویس، «محمد بن علی ابن نعمت‌الله الخاتونی» نام دارد، که شاید یکی از افراد خاندان مشهور ابن‌خاتون باشد (برای اطلاع از این خاندان رک. سلماسی، ۱۳۷۴: ۳۹۲-۳۹۵). این جنگ هم‌اکنون به شماره ۵۱۳۸ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی نگهداری می‌شود. تاریخ کتابت جنگ قرن یازدهم هجری، خط آن شکسته‌نستعلیق و حاوی مطالب مختلفی شامل منشآت، خطبه‌ها، مناظرات، شرح رسالات، آثار خواجه عبدالله انصاری، اشعار فارسی و شرح آن‌ها و... است. قصیده شعوری به‌عنوان کتابت نسبتاً ریز و بی‌دقتی کاتب (که مشخص نشد کیست) در نقطه‌گذاری و دیگر قواعد کتابت، مصحح را تا حدودی به زحمت می‌اندازد. ضمناً این قصیده در فهرست فنخا تحت عنوان «دیوان شعوری کاشانی» آمده است (درایتی، ۱۳۹۱: ۴۲۷/۱۵). گویا از جنگ محمد خاتونی، که قصیده در آن ضبط شده، یک نسخه دیگر نیز به شماره ۹۵۴۱ در کتابخانه مجلس نگهداری می‌شود که در ۱۲۵۸ ق کتابت شده است. به نظر می‌رسد

وز تمنای طبعِ گرمِ سلیم
بهر برتوبوده مدح سگال
نرگس لطف [...] دارد
که بگویندش [...] سال^۵
بود [...] [روزی مکنبت وی
در رواق رفاه مال و منال
ذیل می‌یابد ای حسیبِ زمن
بدعا، شرح ربط این اقوال
یارب آن زبده کبار که هست
سرور عارفان اهل کمال،
تا ابد با دلیل دولت و دین
باد ربش رفیق و احمد و آل
می‌کند درک دل [...] [....^۶
زین مزور کلام بی‌امثال،
که جلوس شهنشده داور
کی شد از فوزِ واحد متعال

۲۷

۳۰

منبع

- اوحدی بلیانی، تقی‌الدین (۱۳۸۹). عرفات العاشقین و عرصات العارفین. تصحیح ذبیح‌الله صاحب‌کاری و آمنه فخر احمد. با نظارت علمی محمد قهرمان. تهران: میراث مکتوب - کتابخانه مجلس.
- درایتی، مصطفی (۱۳۹۱). فنخا [فهرست نسخ خطی ایران]. تهران: کتابخانه ملی.
- سلیم بهوپالی، علی حسن خان (بی‌تا). صبح گلشن. به اهتمام مولوی محمد عبدالمجید خان. [دهلی]: مطبع شاهجهانی.
- صبا، محمد مظفر حسین (۱۳۴۳). روز روشن. به تصحیح و تحشیه محمدحسین رکن‌زاده آدمیت. تهران: کتابخانه رازی.
- صفا، ذبیح‌الله (۱۳۶۲). تاریخ ادبیات در ایران. جلد پنجم (بخش یکم). تهران: شرکت مؤلفان و مترجمان ایران.

۵. بخشی از بیت ناخواناست.

۶. بخش از کلمه محو شده است و با ضبط «امروز» مصراع به حساب ابجد معادل ۱۰۰۵ می‌شود.

۷. ادامه مصراع محو شده است.

می‌تواند نهاد هیبت او
نام کاهل‌شعار بر زلزال
خصم گم‌نام او که گم بودی
کاش در ورطه محاق ملال،

۱۲

تا پروز ابد فگار و زبون
باد در زجر تنگنای هزل
چه ازین نیک‌تر بود کورا
جود ماجد شدست کافل حال؟

باز گشته بعون [...] نیکو
ز بدی‌ها حسود زشت‌فعال

۱۵

تا بود اسم روزگار مباد
آفت شاه بی‌عدیل و همال
تا بود کامکار مالکِ دهر
کام او را مباد هیچ خلال

آب موج پاک مدحت اوست
مایه گوهر محیط خیال

[....^۴]
ای گزین سیرت ستوده فعال!

از و داد تو کرد عالم را
ذالجلال مجید مالا مال

شهریند جلال صدق و یقین
تویی ای آفتاب اوج جلال

محو فرموده نهی نافذ تو
نام جُهل سَرکشان رجال

کرده‌اند، از ازل، جلال ترا
مه و مهر و نجوم استقبال

نامدارا! شعوری آن که بدل
نیست او را بگاہ قول و سؤال

داده خلاق بی‌عدیل معید
بکلامش شکوه دژ و لال

۱۸

۲۱

۲۴

۳. ظاهراً «وی»، اما با آن ضبط مصراع به حساب ابجد معادل ۹۶۵ می‌شود (۴).

۴. مصراع محو شده است.

- قربان پور آرنی، حسین (۱۳۹۲). «مقایسه منظومه مهر و وفا از شعوری کاشانی با خسرو و شیرین نظامی». پژوهش‌نامه کاشان، شماره سوم (پیاپی ۱۱، پاییز و زمستان): ۱۱۶-۱۳۹.
- کاشانی، میر تقی‌الدین (۱۳۸۴). خلاصه‌الاشعار و زیده الافکار (بخش کاشان). به کوشش عبدالعلی ادیب برومند و محمدحسین نصیری کهنمویی. تهران: میراث مکتوب.
- منزوی، احمد (۱۳۵۰). فهرست نسخه‌های خطی فارسی. تهران: نشریه شماره ۳۳ مؤسسه فرهنگی منطقه‌ای.
- سلماسی، مهدی (۱۳۷۴). «ابن خاتون». در: دایرة‌المعارف بزرگ اسلامی. زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی. تهران: مرکز دایرة‌المعارف بزرگ اسلامی. ج ۳، ص ۳۹۲-۳۹۵.
- نصرآبادی، محمدطاهر (بی تا). تذکره نصرآبادی. به تصحیح حسن وحید دستگردی. تهران: کتابفروشی فروغی.

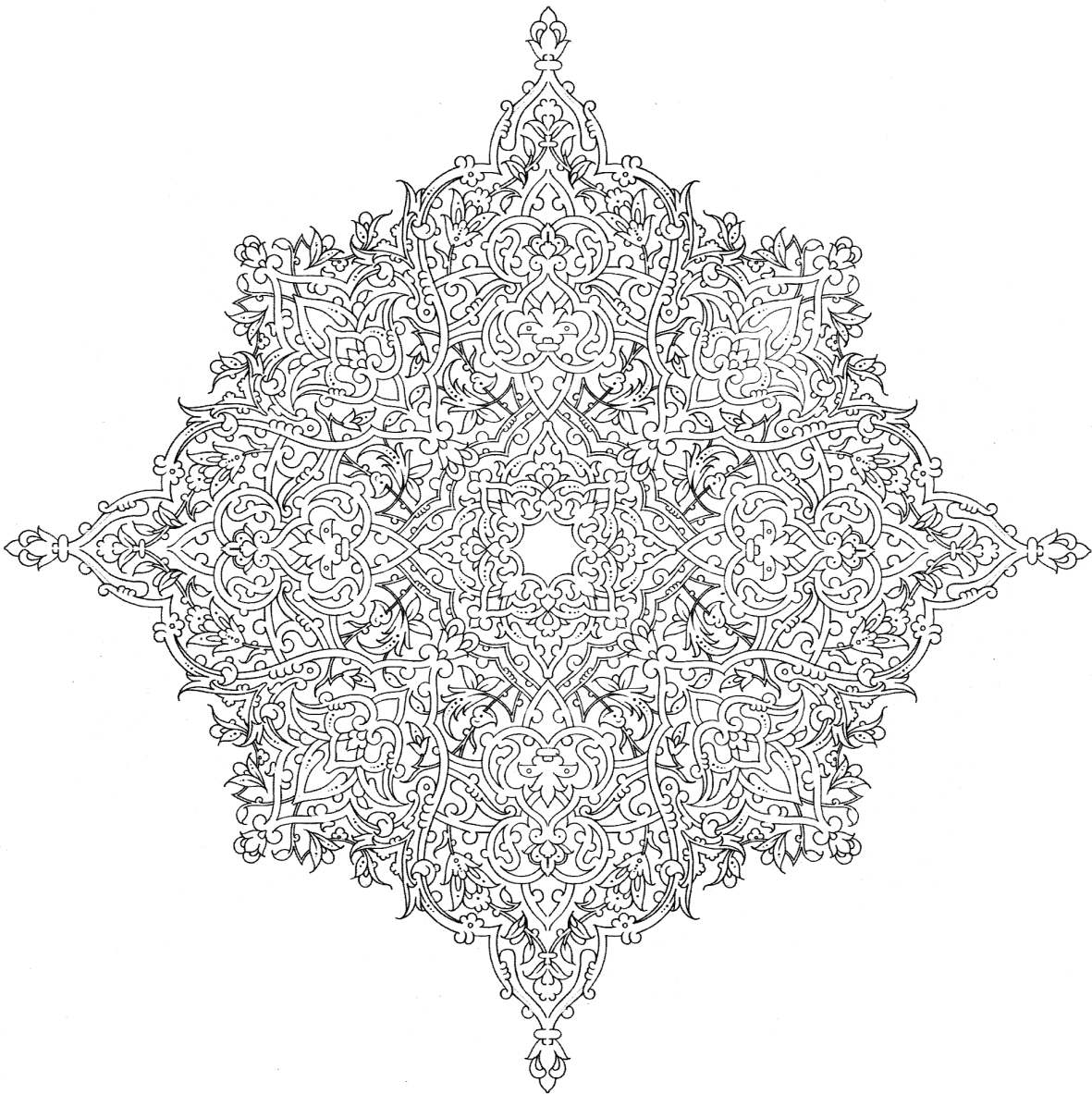

Table of Contents

Editorial

In Thirty Years, I've Withstood Great Misery's Thrust/ To Save Persian literature, a Treasure Robust 5-6

Articles

Bāftāba/ Pāftāba/ Pāftāwa / Ali Ashraf SADEGHI 7-8

Shahname Studies Notes III / Abolfazl KHATIBI 9-15

A Relic of Imam Reza's Presence in the Great Mosque of Sāveh / Emadoddin SHEYKHOLHOKAMAEI 16-18

Nukhbat al-Wuzarā Treatise, Penned by Naṣr Allāh-i Damāwandī / Ghasem GHARIB 19-26

A Few Remarks on the Introduction of the Facsimile Edition of *Tārīkh-i Sīstān* II / HamidReza (Babak) SALMANI; Arash SERRI 27-29

Dumanīān/ Dūmanīān/ Dumanī/ Dūmanī / J. T. NAJAND (Soroush) 30-31

The *Dīvān* of Farrukhī-yi Sīstānī Copied by 'Ebrat-e Nā'īmī, Annotated by Malek al-Šo'arā Bahār / Mahmoud ALIPOUR 32-41

The Inscription of Shah 'Abbās II's Chihil Sutūn, Composed by Muḥammad Bayg-i Furṣat / Fatemeh BOUJAR 42-48

Editing of an Extant Qaṣīde by Šu'ūrī-yi Kāšānī in the Anthology of Ibn-i Khātūn / Ali KAMELI 49-52

On the Word *Rukhum* / Mohsen ZAKEROLHOSEYNI "Parand" 53-57

Did Nāṣir-i Khusraw write *Gušāyīš wa Rahāyīš* (Knowledge and Liberation)? / MohammadReza TAVAKKOLI SABERI 58-63

Reviews and Critiques

A Review of the Edition of *Badāye' al-Mulah* (Droll Novelties) / Milad BIGDELOU 64-78

A Review of the *Kullīyyāt-i* (collected works of) 'Ubayd-i Zākānī Edited by Mohammad Jafar Mahjoub / Mohsen SHARIFI SAHI 79-83

A Look at *The written world of God* / Reyhane BEHBOUDI 84-92

Essays on Research

A Proposal for Organizing Dissertations on Text Editing / Seyyed MohammadReza EBNORRASOUL 93-105

Iran in Ottoman Texts and Sources (25)

Works of Mustafa 'Āli Efendi / Nasrollah SALEHI 106-108

Introducing Codicologists and Textual Scholars (6-7)

Oleg Fedorovich Akimushkin / Majdoddin KEYVANI 109-113

A Shining Gem in This Earthly Sphere: In memory of J.T.P De Bruijn / AliAsghar SEYED-GOHRAB 114-123

On the Previous Articles

A Response to AliReza Hasheminejad's Review of the New Edition of *Širāf al-Khaṭf* (The Principle of Calligraphy) / Ali SAFARI AQ-QALEH 124-130